

UOT 37-03

TEKNOLOGIYA DƏRSLƏRİNDƏ YARADICI–TƏŞƏBBÜSKAR ŞAĞİRD ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

¹ƏLİYEVƏ SƏKİNƏ MƏHƏRRƏM qızı

¹MUSAYEVƏ SƏADƏT MÜSEYİB qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, 1-dosent

bakitorpaq_lsb@mail.ru

Açar sözlər: səmərələşdirmə, ixtira, yaradıcı təfəkkür, biliklərin tətbiqi, insan idrakının yaratdığı kəşflər.

Bu gün biz elmi-texniki tərəqqinin yüksək mərhələsində yaşayırıq. Elm, texnika və mədəniyyətin müasir inkişaf mərhələsi gənc nəslin qarşısında yeni tələblər qoyur. Gənc nəslə istər elm, istərsə də başqa sahələrdə xalqın əldə etdiyi nailiyyətlərlə tanış etmək, bu sahədə əsaslı bilik verməklə yanaşı, onları müasir texnikaya yaradıcı yanaşmaq ruhunda tərbiyə etmək lazımdır.

Cəmiyyətimizin müasir xarakterik cəhətlərindən biri bütün sahələrdə və ictimai həyatda sürətli və dərin dəyişikliklərin baş verməsidir. Bu isə əməkdə və təlim-tərbiyədə, gənc nəslin zehni emosional inkişafında mühüm amildir. Elə buna görədir ki, biz yaradıcı insan fəaliyyətinin nəticəsi kimi elmi-texniki inqilabın imkanlarını çox asanlıqla dərk edirik. Belə şəraitdə çalışmalıyıq ki, həyatda, ətraf mühətdə nə baş verdiyini, bunun məntiqini, başlıca olaraq hadisələrin dialektikasını gənc müasirlərimizə öyrədək. Məktəblərimizdə tədris olunan hər bir fənnin qarşısında duran vəzifələrdən biri bunlardan ibarətdir.

Şagirdlərin səmərələşdiricilik və yaradıcılıq bacarığının və qabiliyyətinin inkişafı problemi günün tələblərindən irəli gələn və həlli mümkün olan bir problemdir. Bu problem hər şeydən əvvəl öz həllini orta məktəbdə tədris olunan texnologiya dərslərində tapmışdır. Çünki texnologiya təliminin məzmununa uyğun istər ağac emalında, istərsə də metal emalında hazırlanan əşyalar və ya məmulatların hər biri səmərələşdirmə elementlərinin inkişafı üçün geniş imkanlar açır. Bu imkanı nəzərə alaraq, müəllim dərslərində şagirdlərə bildirməlidir ki, ayrı-ayrı praktiki məşğələdə məmulat hazırlayacaq, həm də onun səmərəli hazırlanma qaydasını öyrənəcəklər. Şagirdlər belə bir qənaətə gəlməlidir ki, əmək məhsuldarlığı fəhlə əməyinin hesabına deyil, istehsalat prosesinin avtomatlaşdırılması və mexanikləşdirilməsi, səmərələşdirmələr və ixtiralar hesabına əldə edilir.

Texnologiya məşğələlərində şagirdlərə səmərələşdirmə bacarığını aşılamaq məqsədilə ən əvvəl onlarda praktiki iş zamanı materialdan qənaətlə istifadə etmək haqqında təsəvvürlər yaratmaq və inkişaf etdirmək lazımdır. Diqqət yetiriləcək ikinci məsələ praktiki iş zamanı vaxtdan səmərəli istifadə və əmək prosesində müstəqillikdir.

Səmərələşdirmə yaradıcılığın ilk pilləsi, ixtira ikinci, tətbiq isə son pilləsi sayılır.

Səmərələşdiricilik fəaliyyəti şəxsi əməyi təkmilləşdirməkdən ibarətdir. Texnologiya təlimi dərslərində şagirdlərin səmərələşdiricilik bacarığına xüsusi diqqət etmək lazımdır. Məşğələlər üçün seçilmiş iş obyektini, hazırlanacaq əşya və məlumat müasir olmalı, bilik bacarığın tətbiqini tələb etməli, onları düşünmək məcburiyyətində qoymalıdır.

Şagirdlərdə səmərələşdiricilik bacarığını formalaşdırmaq üçün müəllim elmi, metodiki cəhətdən tam hazırlıqlı olmalıdır. O, biliyini daim artırmalı, elmi metodiki ədəbiyyatları, texniki yenilikləri daim izləməli və bu yenilikləri şagirdlərə şərh etməyə səy göstərməlidir.

Müəllim izahatında göstərməlidir ki, insanlar elm və texnikanın misilsiz inkişafının canlı şahididir.

İnsanın idrakının yaratdığı nailiyyətlər göz qabağındadır. Elm və texnikanın belə sürətlə inkişafı fiziki əməklə zehni əməyin arasındakı fərqi aradan qaldırmağa xidmət edir. Yeni axtarışlar və kəşflər cəmiyyətdə insan əməyinin yüngülləşdirilməsinə doğru yönəldilir. Həyatın tələbatı insanları yeni-yeni axtarışlara sövq edir. Alim və mühəndislərin birgə fəaliyyəti nəticəsində tamamilə yeni tipli idarəedici maşınlar düzəldilmişdir. Bu maşınlar müxtəlif və əksər hallarda mürəkkəb idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirir.

Müəllimlər də o cəhətə xüsusi diqqət yetirirlər ki, şagirdlər dövrümüzün dialektikasını dərinlən qavrasınlar, lazım gəldikdə bu və ya digər məsələlərə yaradıcı münasibət bildirsınlər. Bu da o zaman mümkündür ki, şagirdlərdə yaradıcı təfəkkür, yəni gələcəyi müəyyən şəkildə təsəvvür edə bilmək qabiliyyəti olsun, onlar elmi mühakimələrdən qaçmasınlar. Buradan şagirdlərin yaradıcı təfəkkürünün inkişafı və vəzifəsi meydana çıxır.

Əgər bugünkü məktəblinin, sabahın istehsalçısının zəngin təfəkkürü yoxdursa, onun intellektual səviyyəsi aşağı olacaq, mürəkkəb emosiyaları və informasiyalar axınının mahiyyətini qavraya bilməyəcəkdir.

Yaradıcı təfəkkür insanda ən qiymətli qabiliyyət olub, digər proseslərlə qarşılıqlı əlaqə yaradır və gətdikcə formalaşır. Təbiət və cəmiyyət haqqında təsəvvür və biliyimiz çoxaldıqca təfəkkür də təfəkkür fəaliyyəti prosesində inkişaf edir, onun əhatə dairəsi genişlənir. Beləliklə, yaradıcı təfəkkür idrak prosesi ilə qarşılıqlı əlaqədə təşəkkül edir və mühüm yaradıcılıq qabiliyyətlərindən birinə çevrilir.

Təfəkkür dəyişməz, mütləq bir şey də deyildir. İdealist fəlsəfədə bu xüsusi vergi, taleyin yalnız bəzi insanlara bağışladığı istedad kimi qiymətləndirilmişdir. Əslində, təfəkkür süurun geniş fəaliyyəti ilə əlaqəlidir, ideyanın fəaliyyəti ilə mövcud olan bir qabiliyyətdir.

Bəzən də təfəkkürü mücərrəd romantikaya qapılmaq, həyatdan uzaqlaşmaq kimi izah etmişlər. Düzdür, fantaziyanın, xəyalın bu istiqamətə meyli vardır. Lakin belə bir imkan idrakın məhdudluğu, zəifliyi zamanı özünü göstərir. Təbiət və cəmiyyətin dərinlən dərk olunması insan fantaziyasını yanlış istiqamətə yönlənməsinə şərait yaratmışdır.

Elm sübuta yetirmişdir ki, fantaziyanın istər sənətdə, istərsə də elmdə həyatdan uzaqlaşması halları ictimai tərəqqinin ilk pillələrində iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, elmlərin hələ zəif inkişafı dövrlərində daha çox qüvvətli olmuşdur.

Deməli, ictimai inkişafın müəyyən tarixi dövrləri olduğu kimi, yaradıcı təfəkkürün də müəyyən tarixi dövrləri vardır. Hər bir fantastik obraz hər şeydən əvvəl dünyaya bu və ya digər şəkildə baxışdır. Sənətkarın da, alimin də fantaziyası onun ideyasından, dünyagörüşündən təcrid olmayıb, təbiət və cəmiyyətdə münasibətin xüsusi formada inikasidir. Təfəkkür yaradıcı idrakda müəyyən qanunauyğunluğa tabedir.

Yaradıcı təfəkkür elmi əsasa, yaradıcı qüvvəyə malik olmalıdır. Tədqiqatlar sübut etmişdir ki, yaradıcı təfəkkür aparıcıdır, ideyaları uzunömürlü edir. O, elm ilə qovuşduqda kəşfə imkan yaradır.

Şagirdlərdə səmərələşdiricilik qabiliyyətinin inkişafı dövrümüzün mühüm tələblərindən biridir. Yaradıcı, təşəbbüskar, şəxsiyyət məktəbdə təlim-tərbiyə prosesində formalaşır və bu prosesdə tədqiqat metodlarından düzgün istifadə olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Təlim müəllimlə şagirdin maddi gerçəkliyi dərk etməsinə yönəldilmiş birgə fəaliyyət prosesidir. Bu prosesdə həmişə reproduktiv və produktiv təfəkkür – idrak fəaliyyətinin bu iki tipi dialektik vəhdətdə özünü göstərir. Reprodaktiv təfəkkür məktəbliyə biliyin hazır şəkildə verilməsi, şagirdin biliyini müəyyən nümunələr üzrə tətbiq etməsi və həmin bilikləri müəllimə qaytarması prosesi ilə bağlıdır. Produktiv təfəkkürdə isə bilik şagirdə hazır şəkildə təqdim edilmir, məktəblilər müəllimin rəhbərliyi altında müstəqil axtarışlara, müəyyən mənada tədqiqatçı rolunda çıxış edərək yeni biliklərə yiyələnir, qarşıya çıxan ziddiyətləri həll edir, biliyin yeni standart olmayan şəraitdə tətbiqi imkanlarını meydana çıxartmağa çalışırlar.

Produktiv idrak fəaliyyəti təlimdə əsasdır, aparıcı mövqeyə malikdir. Reprodaktiv təfəkkür isə aparıcı yox, yaradıcı mövqeyə tutur, şagirdi produktiv idrak fəaliyyətinə hazırlamaq məqsədi güdür.

Reproduktiv fəaliyyət prosesində həmişə və hökmən produktiv fəaliyyətin elementləri müşahidə olunur. Əlbəttə, yerinə görə reproduktiv və produktiv fəaliyyət bir-birinin elementinə çevrilə bilər. Belə ki, reproduktiv fəaliyyət prosesində produktiv fəaliyyət nisbi müstəqilliyini itirir və reproduktiv fəaliyyətin elementlərindən birinin yerinə çıxış edir. Produktiv fəaliyyət zamanı isə əksinə, reproduktiv fəaliyyət nisbi müstəqilliyini itirir, onun daxili elementlərindən birinə çevrilir.

Bu mənada şagirdin qeyri-yaradıcı (reproduktiv) və yaradıcı (produktiv) fəaliyyəti ayrılıqda deyil, yalnız dialektik əlaqə şəraitində mövcud olur. Onlardan birini digərindən təcrid etmək, onların birini digərinə qarşı qoymaq mümkün deyildir.

Buradan belə nəticə çıxır ki, şagirdin yaradıcı və qeyri-yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirən metodlar da hökmən qarşılıqlı əlaqədə götürülməlidir. Belə ki, bəzən reproduktiv metodlar, bəzən isə produktiv metodlar aparıcı mövqe tutur, digər metodlar isə yardımcı rol oynayır.

Təlimdə hər bir metod digər metodlarla qarşılıqlı əlaqəyə girərək müxtəlif funksiyaların yerinə yetirilməsinə xidmət göstərir. Bura təlim prosesinin təşkil edilməsi şagirdlərin stimullaşdırılması, bilik, bacarıq və vərdislərin mənimsədilməsi, nəticənin yoxlanılması, şagirdlərin yaradıcılığının inkişaf etdirilməsi və tərbiyələndirilməsi kimi funksiyalar daxildir.

Deməli, metodlar sistem təşkil edir və bu sistemin daxilində hər bir metodun fəaliyyəti digər metodlar tərəfindən şərtləndirilir. Onlardan biri digərini tamamlayır. Bir metod digər metodun fəaliyyətini nizama salır. Sistemin elementləri olan metodlardan biri digər metodları özünə tabe edir. Bu baxımdan yerinə görə gah reproduktiv, gah da produktiv metodlar aparıcı mövqe tuta bilər.

Bəzi müəlliflər belə hesab edirlər ki, orta məktəb şagirdlərinin işinə yaradıcılıq adı vermək olmaz. Çünki bunun üçün onlarda nə praktiki bacarıq, nə də nəzəri bilik kifayət qədər deyildir. Belə müəlliflər şagirdlərin səmərələşdiricilik və texniki yaradıcılığının qarşısına böyük vəzifələr qoyur və sübut etməyə çalışırlar ki, yalnız çətin proseslər tələb edən işlər şagirdlərin səmərələşdiricilik qabiliyyətini inkişaf etdirə bilər.

Bütün bunları nəzərə alaraq, tədris prosesində şagirdlərin texniki yaradıcılığının səmərəli inkişafına bir sıra tələblər qoyulur. Yəni səmərələşdiricilik və yaradıcılığın inkişafında elə tapşırıqlar nəzərdə tutulmalıdır ki, bunların icrası əvəllər mənimsənilmiş biliklərin və vərdislərin sadəcə təkrarı deyil, yeni əmək priyomları və iş üsulların tətbiqini yaxud da konstruktiv həllini tələb etsin.

Son zamanlar təlim prosesində fəal təlim metodlarından istifadə edilməsi, dərslərin strukturunun yenilənməsini, yəni dərslərin təfəkkür məkanına çevrilməsi şagirdlərin səmərələşdiricilik və yaradıcılıq bacarığının inkişafı üçün şərait yaradır.

Bu zaman şagirdlər işin gedişini və son nəticəni aydın təsəvvür etdikdə müəllimin göstərişinə ehtiyac hiss etmədən texnoloji prosesdə dəyişiklik edir, əməliyyatların yerini dəyişir, onların bəzilərini birləşdirir, bir əməliyyatı başqası ilə əvəz edir. Bu zaman müəllim şagirdlərin yaradıcı əməyini yüksək qiymətləndirməlidir.

Bu cür təşkil olunmuş məşğələ formasında şagirdlərin səmərələşdiricilik bacarığı ilə yanaşı, onlarda texniki təfəkkür və yaradıcı fantaziya da inkişaf edir.

Texnologiya dərslərində müəllim diqqət yetirməlidir ki, şagirdlər dövrümüzün dialektikasını dərindən qavrasınlar.

Deyənlərdən belə nəticəyə gəlirik ki, təhsil sisteminin başlıca vəzifəsi dərin və hərtərəfli biliyə, bacarığa, praktiki hazırlığa, yüksək mədəniyyət, məsuliyyət hissəsinə, mütərəqqi dünyagörüşünə malik olan və onu daim inkişaf etdirməyə çalışan şəxsiyyət formalaşdırmaqdır.

Azərbaycan xalqının milli, əxlaqi, humanist, mənəvi və mədəni dəyərlərinə dərindən yiyələnən, onu qoruyan və daim inkişaf etdirən, vətəninə, millətini sevən və daim ucaltmağa çalışan, müstəqil və yaradıcı düşünən şəxsiyyət tərbiyə etmək əsas vəzifələrdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ağayev Ə. Təlim prosesi: Ənənə və müasirlik. Bakı: Mütərcim, 2006, 44 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Ümumi təhsilin konsepsiyası. Bakı: 2006.
3. Hacıyeva N. və b. Həyatı bacarıqlara əsaslanan təhsil. Bakı: ADPU, 2006, 420 s.
4. Həsənov M. Problemlı təlim vasitəsilə şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi. Bakı: Müəllim, 1986.
5. Ağazadə Ş. Təhsil-tərbiyənin müasir problemləri, Bakı: Mütərcim, 2011.
6. Кругликов Т.И. Методика преподавания технологии с практикумом. М.: Академия, 2002, 480 с.

РЕЗЮМЕ

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ИНИЦИАТИВНОЙ ЛИЧНОСТИ УЧЕНИКА НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ

Алиева С.М., Мусаева С.М.

Ключевые слова: *повышение эффективности, изобретение, творческое мышление, применение знаний, открытия созданные человеческими знаниями*

Одним из характерных черт нашего времени являются скоростные и глубокие изменения во всех областях общественной жизни. Это является важнейшим фактором в процессе умственного развития, трудовой деятельности, обучения и воспитания молодого поколения. Именно по этой причине, мы, как результат деятельности творческой личности, легко осознаем возможности научно–технической революции. В таких условиях мы должны стараться обучить нашу молодежь тому, что именно происходит в реальной жизни, в окружающей нас среде, ее логике и диалектике явлений.

Творческая, инициативная личность формируется в школе в процессе обучения и воспитания. Проводимые исследования доказывают, что творческое сознание является ведущим, что делает идеи долговечными, а в случае слияния с наукой создают возможность для новых открытий.

SUMMARY

FACTORS INFLUENCING THE FORMATION OF A CREATIVE-PROACTIVE STUDENT PERSONALITY IN TECHNOLOGY CLASSES

Aliyeva S.M., Musayeva S.M.

Key words: *improvement of efficiency, invention, creative thinking, application of knowledge, discoveries generated by the human intelligence*

One of the specific features of our time is the occurrence of rapid and deep changes in all spheres of public life. This is the significant factor in labor, training, education and intellectual development of young generation. Thus, we easily comprehend the opportunities of scientific–technical revolution as a result of creative person's activity. In this condition, we should make an effort to teach our young generation what happens in real life and environment, its logic and mainly the dialectics of events.

Creative and initiative person is formed in education and training process conducted at school. Implemented researches have proved that creative thinking is the leading one; it makes ideas durable and creates condition for invention when joins with science.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	23.10.2017
	Son variant	19.03.2018